

Zlatko Miliša

ANARHISTIČKE IMPLIKACIJE OSLOBAĐANJA OD RADA

Prof. dr. Zlatko Miliša, Odjel za pedagogiju,
Sveučilište u Zadru

UDK: 37[173 +007][329.285 : 331]

Pregledni rad

Autor u ovom radu polazi od teze da je paradigma «oslobađanja od rada» zamijenila nekadašnju paradigmu o utjecaju protestantske etike i njenih vrijednosti na oblikovanje rada. Glavna je nakana rada istražiti implikacije ovakvog zaokreta. Sukladno tome autor promišlja posljedice promjena odnosa prema radu kao što su oslobađanje od etike odgovornosti sve do zahtjeva za ukidanjem rada kakvo susrećemo u anarhističkoj koncepciji rada. Posebnu pozornost autor posvećuje propitivanju posljedica koje ovakav odnos prema radu ima za mlade i njihove vrijednosti. Svoj pristup aktualizira promišljanjem teme studentskih prosvjeda. Zaključni osvrt svojevrsan je pledoaje za kvalitetan odgoj i komunikaciju.

Ključne riječi: rad, anarhistička koncepcija rada, etika odgovornosti, studentski prosvjedi

Kapitalizam je nastao iz protestantskih vrijednosti rada: upornost, marljivost, štedljivost i materijalna neovisnost. Kada je Studs Terkel 1985. god. napisao knjigu *Working*, ista je potresla SAD jer je autor sustavnim i višegodišnjim istraživanjem došao do zaključka da je za prosječnog Amerikanca «preživjeti radni dan pakao» (str. 10), te da se u toj najmoćnijoj zemlji sustavno napuštaju (te) protestantske vrijednosti rada. Terkelova knjiga osluhнула je «puls» svekolikog američkog radništva i otkrila poražavajuće stanje: većina je Amerikanaca nezadovoljna svojim poslom i doživljava trijumfom preživjeti radni dan. To je bio šok za zemlju koja je stvorila protestantsku etiku rada. Na mjesto upornosti, štedljivosti, materijalne neovisnosti i radišnosti došle su potrošačke vrijednosti. Umjesto oslobađanja rada, nastupila je vrijednosna matrica oslobađanja od rada, što je bio početak kaotičnog stanja u mnogim područjima ži-

vota. Ovo su potvrdila istraživanja američkog sociologa J. Berga, gdje se eksplicira zaključak kako su mladi prestali vjerovati vrijednostima protestantske etike kapitalizma (Berg, J., *They won't work*, 1986., str. 149.). Razlog je tome, tvrde i drugi američki istraživači, «hereza koja se širi», izostankom zdravog liberalizma i individualizma kod mladih – kao temelj (nastanka) američke kulture (str. 316). U knjizi bestseleru Patrika J. Buchannana *Smrt Zapada* autor smatra da su, pored demografske kataklizme razvijenog svijeta, drugi čimbenik sumraka zapada vrijednosti koje su postale dominantne kod mladih: seks, slava, novac (bez rada) i moć (str. 15). Mladi ljudi danas postaju imuni na društvene deformacije jer ih je to isto društvo takvima učinilo. Do sličnih zapažanja dolazi i A. Bloom u knjizi *The Closing of the American Mind*, koja je nakon objavljivanja potkraj osamdesetih godina prošlog stoljeća izazvala dodatne polemike, jer je i on na osnovi istraživanja, koja je proveo među studentima na američkim sveučilištima, naglasio poraznu stvar kako današnji mladi žive tako da im na moralnoj razini gotovo ništa nije izazov. Analizirajući implikacije ovih „zaokreta“ u suvremenim aspektima života, Oleg Platonov govori o inverziji vrijednosti: «*Odgajamo djecu u raspuštenosti i razvratu i to nazivamo progresivnim odgojem. Mi smo ogrezli u pornografiji i bogohulnosti, i to nazivamo slobodom izraza. Mi se izrugujemo duhovnom naslijeđu naših predaka i to nazivamo prosvjećenošću.*» (Platonov, O. 2002., str. 50.)

Prema slovenskoj autorici Ule M .N., proces suvremenog života mladih obilježava odmak od zahtjevnog rada, «a prema svijetu slobodnog vremena, potrošnje i zabave». Ista je autorica odredila pojam ovisničkog identiteta kao supstituciju radnom identitetu (Ule. M. N, 2000., str. 420).

Posljedica je svega dominantna pedocentrična doktrina koja pogoduje razvoju egocentrizma, neodgovornog roditeljstva, neodgovornosti u radu i ponašanju, a što je, pretpostavljam, navelo papu Benedikta da kod svoje inauguracije ustvrdi kako je svijetom zavladała «diktatura relativizma». Ista je najuočljivija u anarhističkoj koncepciji oslobađanja od etike odgovornosti u radu.

U knjizi Boba Blacka pod nazivom *Proleterci svih zemalja, opustite se* ispisani su eseji o ukidanju rada: «Rad je uzrok sve bijede ovoga svijeta. Svako zlo počinje od rada. Da bi prestali da patimo, trebamo, prije svega prestati raditi... (str. 17.) Rad je najveći masovni ubojica zbog nesreća na poslu (31), razlog opijanja ljudi i ulaska u svijet droge... (32) Ono što jedino opravdava «napor» je seksualni užitak i razuzdani hedonizam (42).» Kada je knjiga Boba Blacka prevedena u Srbiji 2002. godine, odmah su se o njoj pohvalno izrazili i neki političari... «Svako tko kaže da su ljudi koji moraju da rade slobodni ili je lažov ili je budala» – kaže Miroljub Labus, autor knjige *S verom u Bora i strani kredit*, a Čeda Jovanović, potpredsjednik DS-a, izjavljuje: «Nitko ne voli da radi, pa ni ja.» Jednako tako i Alferdo Bobnanno nastavlja anarhistički pamflet o štetnosti rada: «Požurite da odbacite rad, prije nego što neki novi sofisti počnu da vas ubjeđuju kako rad oslobađa. Požurite da se prepustite igri»... (*La gloria armata – Oružana radost*, 1977.) Kao što je Lenjin pisao da je religija „opijum za narod“, tako su za anarhiste religija, vlasništvo i svaka hijerarhija trovači ljudske slobode. Temeljna je odrednica vlasti za anarhiste apriorna nepravda. Država po sebi reproducira kriminal pa ju zato treba dokinuti (Emma Goldman). Za Prudona, francuskog anarhista, vlasništvo podrazumijeva izrabljivanje.

Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća u Danskoj su anarhisti intenzivirali svoje aktivnosti zauzimajući napuštene državne objekte (prvenstveno vojne baze) za širenje svojih slobodarskih ideja. To je bio jedan od razloga zašto se 1991. God., prvo u Danskoj, započelo s projektom «Piloti kaosa» (kaos Ploterne). Isti je projekt kasnije razvijen u svim skandinavskim zemljama. Danas ga prihvaćaju i SAD i Japan, s ciljem da se spriječi daljnje beznade mladih i njihova dezorijentiranost, kao posljedica društvene dezorijentiranosti za stvarne potrebe mladih. Programeri kaosa žele sve relativizirati: izvrsnost, čestitost i poštenje... Nigdje nema pravila, ideala, odgojnih zahtjeva... U radikalnom moralnom relativizmu nastaje value free society – društvo bez vrednota i bez morala.

1. Kritičari svega postojećega i “lijenost” kao paradigma

Anarhisti su svugdje u svijetu protiv represivnog aparata (države, policije...), ali i političara na vlasti i oporbi. Pitanje je tko (im) ostaje. Oni su protiv koncepta države i svake hijerarhije. Anarhisti se bore za slobodu bez odgovornosti. Oni su protiv rata i nasilja, ali za svoju borbu ne biraju sredstva.

Kaotična situacija započela je u Francuskoj 2005. godine, a kasnije se (s većim ili manjim intenzitetom) širila tijekom 2008. godine na veći broj država u EU-u. U siječnju 2009. godine Bugari i Latviji burno su izrazili nezadovoljstvo gospodarskom situacijom i korupcijom, a mirni su prosvjedi prerasli u masovna divljanja. U Splitu su mladi anarhisti 20. prosinca 2008. podržali grčke anarhiste natpisom “Država i kapitalizam – krivi za nasilje”. Forumi na internetu često se koriste kako bi se obezvrijedilo drugačije mišljenje ili inicijativa, a da se ništa novo ne nudi osim difamiranja “protivnika” ili bespoštedne kritike (osobe) suprotnog mišljenja. Internet je u tome pokazao akumuliranu negativnu energiju brojnih anonimaca u iskazivanju nesnošljivosti sadržajima najsurovijeg antisemitizma i demonstracijama (virtualne) agresije (kod najnovijih sukoba između Izraelaca i Palestinaca).

Povijest je ispričala priču da je od autokracije do anarhije mala granica. Suvremena su društva, neovisno o stupnju materijalne civilizacije, dezorganizirana po pitanjima realizacije potreba i preferencija mladih.

1.1. Tko su protagonisti anarhističke koncepcije rada?

Adam Smith, škotski ekonomist iz 18. stoljeća, prvi je definirao rad kao «prokletstvo». I Fridrich Tylor, osnivač znanstvene organizacije rada, smatrao je da ljudi rade samo zato jer moraju i da su motivirani samo novcem. Karl Marx u svojim je ranijim djelima govorio o radu kao negativnom obliku «samodjelatnosti», zagovarajući tezu da svaki proizvodni rad treba ukinuti. „Ukoliko želimo prestati patiti, moramo prestati raditi. Rad je rujanje slobodi.” (Black, B., str. 20.) Rad, prema njemu, doprinosi zabludjeljivanju, koje se doga-

da svugdje oko nas, čak i u usporedbi s tako važnim mehanizmima zaglupljivanja poput televizije i školstva. Djelo završava efektним i lako pamtljivim apelom: “Nitko nikada ne bi trebao raditi. Proleter i svih zemalja... opustite se!” (Ibid, str. 44.) Isti je autor doslovno pre-pisao Marxa jer je ustvrdio kako je rad «prisilna proizvodnja» i da zato rad treba ukinuti (Marx u «Njemačkoj ideologiji»).

Francuskinja Corinne Maier autorica je nekoliko publicističkih djela (*Lacan sans peine*, 2002.; *Casanova ou la loi du desir*, 2002.; *Le General de Gaulle a la lumiere de Jacques Lacan*, 2001. itd). Kada je u proljeće 2004. objavila knjigu *Dobar dan, lijenosti* nije ni sanjala da će izazvati pregršt najkontroverznijih reakcija javnosti. Sve je to pridonijelo da je njezina knjižica u jesen 2004. zauzela vrh na ljestvici najprodavanijih knjiga u Francuskoj i postala temom svih svjetskih medija. Corinne Maier preko noći je postala antikulturalna junakinja, ohrabrujući zaposlenike diljem Francuske, ali i svijeta, da usvoje njezinu strategiju “postupnog potkopavanja posla”. Knjiga je zamišljena kao nekakva vrsta “zabušantskog manifesta”. Glavna je teza C. Maier kako ne samo da možeš biti lijenčina i izvući se nego će takav odnos prema poslu pridonijeti i tvojem usponu na hijerarhijskoj ljestvici tvrtke. Odmah u uvodu Maier se obrušava na suvremeni svijet tvrtke. Tvrtka nije čovjekoljubiva već dosadna i potencijalno surova. Prema Maieričinoj tipologiji, postoje tri kategorije ljudi: sljedbenici, štetočine i lijenčine. Sljedbenici su najbrojniji. Oni mirno napreduju, nikada ne pokušavaju bilo što promijeniti, ne dovode u pitanje poredak stvari i ne preuzimaju nikakvu inicijativu koja bi mogla imati bilo kakav učinak. Oni su mlitavi i bezopasni. Štetočine unose zbrku u čitavu službu, huškaju ljude jedne protiv drugih, raspoloženje je u njihovoj okolini trulo, a kolege zbog njih padaju u neurotične depresije. Oni su rjeđi od sljedbenika, ali znaju napraviti puno više štete. Lijenčine ostaju nevidljivi i diskretni, pomalo preziru sljedbenike, a štetočina se klone. Jedini im je cilj raditi što je moguće manje. Autorica iznosi “logičan” zaključak da ako ništa ne dobivate radeći, nemate što izgubiti ne radeći ništa. Možete potkopavati tvrtku vašom pasivnošću bez ikakve opasnosti. Bila bi šteta ne iskoristiti tu priliku. Koje su aktualne implikacije interiorizacije pa-

radigme oslobađanja od rada? U *Školskim novinama* od 30. travnja 2002. godine jedna je učiteljica ostala zaprepaštena kada je dobila gotovo unisone odgovore učenika u domaćem uratku na pitanje kako sebe vide u budućnosti. Vidjeli su se kao vlasnike trgovačkih kuća, hotela ili kao imućne tajkune, a neznatan je broj pisao o zadovoljstvu u poslu, samoaktualizirajućoj ili socijalnoj orijentaciji prema radu. Pri analizama položaja mladih u područjima rada i obrazovanja istraživači su se susretali s važnim fenomenološkim aspektima kad je u pitanju mladež: zazor od radnih obveza. (Miliša, 1999., str. 71.) Odnos prema radu, zdravlju, kao i kvalitetnom korištenju slobodnog vremena ima dvostruki karakter. Javno, većina izražava pozitivne aspekte rada, zdravlja, kvalitetnog korištenja slobodnog vremena, dok privatno prevladava drugačije mišljenje, težnja da se zaradi bez rada, (makar se pri tome kršili zakoni). U grafitima se daju snažne poruke u kojima se veliča dokoličarenje, ironiziraju i danas aktualne socrealističke parole, ili se kritički intoniraju razlozi gubljenja ideala ili autoriteta. Koliko ima blasfemičnog u poruci grafita na jednom sakralnom objektu u Zadru: “Tamo gdje umire autoritet, rađa se sloboda.” U Mostaru (prosinac 2008.) piše: “Radim na crno, živim od bijelog.” U Osijeku: “Gdje je krvi, tu si prvi,” ili u Puli: “Bilo kuda, strava svuda.” Ili sljedeći, kojim se ironizira socijalistička parola “Od kolijevke pa do groba najljepše je đaćko doba” koji glasi: “Od kolijevke pa do groba prati te droga.” U Splitu na jednom zidu piše: “Nisam u krizi, ali mi je dosadno.” (Slučaj okolnosti je htio da sam saznao za autora tog grafita, koji je godinu dana nakon što je ispisao taj grafit postao ovisnik o teškim drogama. To mi je ispričala njegova majka koja sada ima udrugu roditelja ovisnika u Splitu.) Sve to je odavno prepoznao K. Dimitrijević Ušinski kada je kazao da se kod propasti mladih i obitelji treba potruditi samo u jednoj stvari: osloboditi etike odgovornosti. To je put u poroke i nasilje. Zato je nužno intenzivirati naše napore u formiranju samoaktualizirajuće i socijalne orijentacije prema radu.

Žalosna je činjenica da se odnos prema radu od vremena socijalizma nije bitnije promijenio, kao ni stimulacija za rad najboljih. Jednako se tako i materijalna neovisnost mladih o roditeljima nije

skratila nego možda i produžila (čak i kada sretnici nađu prvo zaposlenje). Usmjerenost mladih na sadašnjost, kao izraz hedonističkog stila života, vodi u moralni kaos. Svake školske godine u Hrvatskoj se povećava broj izostanaka s nastave u srednjem stupnju obrazovanja, tako da (prema službenoj statistici) svaki srednjoškolac u Hrvatskoj prosječno u školskoj godini izostaje čak 78 sati. Nitko se nije upitao o razlozima tzv. opravdanih izostanaka. Ne ulazeći u razloge tih problema, isti govore o evidentnoj odgojnoj atrofiji škole. Odnos je mladih prema školi reflektirajući na odnos svakog pojedinca prema radu. Zagrebačka teatrologinja Sanja Nikčević u svojoj knjizi *Nova europska drama ili velika obmana* zorno opisuje činjenicu kako je nasilje najdominantniji oblik i/ili trend. Navodi brojne drame u kojima se favoriziraju incestuozni odnosi, životi prostitutki, patnje ovisnika... postaju(ći) trendom najgledanijih formi. Nasilje na sceni, i to nagomilano do ekscesa s puno psovki, jedine su osobitosti tog vala. Tako sve drame imaju gotovo iste sadržaje. Takvi sadržaji nastaju iz centara moći jer su lako probavljive i donose profit. Službeno izvješće New Playwright Trusta pokazuje da se sredinom devedesetih u Britaniji nametnuo trend (u spomenutim dramama) takozvane "in-er-face drame" (drama koja udara u lice), što znači da je za izbor i postavljanje drame najvažnije izazvati šok kod gledatelja (kako bi se privukla medijska pozornost). Kritičari su prozvani kao protivnici liberalizma, nazadni i konzervativni, pa čak i desničari. A što je s najčitanijim romanima? Mediji, drame, romani... detroniziraju svakoga tko promovira normalne, svakodnevne stvari i osobe koje favoriziraju zdrav stil života. Jednako tako i svjetski bestseleri kao glavne teme imaju preljub, voajerstvo, promiskuitet, oslobađanje od rada...

U knjizi koju sam pisao u suautorstvu s Višnjom Perin *Rad – odgojna vrijednost u komunama za ovisnike*, kao i u studiji E. Vujević i D. Pilića *Dedal na iglama* (2005.), dolazimo do zaključka da apstinenti od droga radikalno mijenjaju odnos prema radu, novcu i zadovoljstvu životom gotovo u svim aspektima (isto, str. 114 i 115). Tako u potonjoj studiji na uzorku apstinenata zaključujemo da «na-

kon heroinske karijere nijedan od bivših ovisnika više nema negativan odnos prema radu» (isto, str. 165).

2. Strategija manipulatora: zamjene teza o slobodi i zabranama

Manipulatori potrebama mladih (Miliša, 2006.) permanentno stvaraju zamjene između slobode i zabrana. Nameću pitanje kako zaraditi, a ne kako raditi, trivijaliziraju sve vrijednosti (a osobito suosjećanja) i kulturu života. Posljedica su brisanje svih univerzalnih i tradicionalnih vrijednosti, odbijanje svih normi i/ili zabrana, tako da se ne zna što treba veličati, a što osuđivati. Cilj je veličati nerad i nuditi savjete kako se osloboditi od rada, uzdizanjem ispraznosti. S “izokrenutim vrijednostima” nasilje i netolerancija nameću se kao normalne okolnosti, jer sve je dopušteno (što nije zabranjeno). Osuđuje se komercijalizaciju studija, a ne i komercijalizaciju života. Nasilje postaje stil života, zabava, pa čak i nagrada za sve veći dio mlade generacije, koji su prihvatili vrijednosnu matricu kako sve ima cijenu, a ništa vrijednost. Manipulatori potrebama mladih nude formule kako izaći iz svijeta anonimnosti raznim programima u kojima se promiče voajerstvo, nerad, ironizira privatnost, a zabave prikazuje to uspješnijim što je droga pristupačnija.

Manipulator želi sve relativizirati. Čak i život. Tvrdi se kako vjernik može biti bez nade u postojanje ideala. Religija je «opijum za narod» (Lenjin, Trocki). Pravednost, marljivost, vjeru... sve relativizira ili trivijalizira. U strategiji manipulatora, umjesto inovatora nude se imitatori, a umjesto kreativnog korištenja slobodnog vremena dokoličarenje. Umjesto čuvanja intimnosti, privatnost se prodaje i nudi formula prema kojoj se do uspjeha dolazi neradom. Latinska poslovice kaže: «Corruptio optima, pesimum», što u slobodnijem prijevodu znači da kad se pokvari najljepše, ono postaje najgore. Manipulator je vrstan «krojač» duhovnih «odijela» ili lažnih potreba. On je zadužen za oblikovanje potrebe. Umjesto kozmičkih visina mladima se nude nepregledne dubine kaosa. Dok odgajatelj ohrabruje, manipulator (u konačnici) obeshrabruje. Odgajatelj mladima

nudi projekciju da sami kreiraju svoj život, a ne dopuštati drugima da to čine neovisno o našim potrebama. Manipulator nudi zadovoljenje trenutanih potreba a odgajatelj nudi ideale. Odgajatelj kaže mladima da ne živimo u svijetu koji nudi uzbuđenja nego kako samo upornošću dostižemo ciljeve samoafirmacije. Manipulator zagovara poimanje slobode bez žrtve i odgovornosti. Odgajatelj kaže da nema slobode bez žrtvovanja za druge niti itko ima pravo sam propisivati načela odgovornosti. Manipulator traži od mladih da budu što bolji reproduktivci, a odgajatelj da budu kritičari (s vizijom). Manipulator se vješto poigrava podsvjesnim kod djece i potiče njihovu egocentričnost nastojeći im stalno ugađati (darivanjima stvari koje nisu odraz stvarnih potreba čovjeka za samoafirmacijom). Manipulator nudi mladima formulu: «Što otkaćenije, to bolje.» Umjesto pozivom za ponosom, upornošću, dosljednošću ili dostojanstvom, nude se potrošnja, seks, rastrošnost, radoznalost... Kritičari svega postojećeg postaju poželjni u koncepciji manipulatora. Smisao je izgubiti nadu, vjeru i ideale, jer za njih „ginu budale“. Cilj je da se sve plasira kao roba. Normalno i moralno u sukobu su s anarhističkim pokretom hedonista i kritičara svega postojećega. Normalno postaje nenormalno. Umjesto radnog identiteta, nudi se ovisnički identitet (o virtualnoj stvarnosti, opijatima, drugim osobama koje nam sve determiniraju...). Manipulator ne vidi u radu uvjet čovjekova opstanka nego mladima nudi način kako se osloboditi rada. Rad ne postaje mjerilom kognitivnih ni moralnih vrijednosti nego predmetom za porugu onih koji se radom obogaćuju. S druge strane, manipulator ustraje na tezi da se vrijednost čovjeka ne treba gledati koliko on sebe daje drugima nego prema tome koliko on može primiti stvari, koje mu je uvijek (netko drugi) dužan dati. Kriminalac, na primjer, u filmovima postaje «simpatični mučenik» režima. Manipulator zamjenjuje teze o slobodi i zabranama: umjesto prava na život, favorizira se pravo na pobačaj, eutanaziju. Umjesto traženja uzroka nasilja nad mladima, istražuje se nasilje među mladima (u školama), implicirajući tako tezu da su upravo mladi ti koji generiraju sukobe u društvu. Umjesto pitanja kako raditi i vratiti dignitet čovjeku u procesu rada, mladima se nudi temeljna vrijednosna matrica pitanjem: kako zaraditi? Impe-

rativ je imati, a ne biti. Sloboda se shvaća kao bijeg od odgovornosti, iako se zna da iste nema bez odgovornosti, jer je to onda anarhično stanje. Pohlepa se interpretira kao «odmor za dušu». Stvari se personaliziraju, a pojedinac depersonalizira. Prije pola stoljeća razvod je bio moralno sankcioniran, a danas je to nezaustavljiv trend. U Italiji su u modi kućni ljubimci, a ne djeca, jer je broj kućnih ljubimaca dvostruko veći nego djece do 15 godina starosti. Ono što je starijima neprimjereno ili nedolično, mladima je često «cool» ili zabavno. Sve se veći broj djece u zemljama EU-a rađa u izvanbračnim zajednicama. U knjizi P. Himanena pod nazivom *Hakerska etika* njezin autor preporuča intimne odnose u trajanju od deset minuta «povremeno jer vode optimalizaciji života u dokolici» (Himanen, P., 2002., str. 20). U Kubi su homoseksualni odnosi, pedofilija, neobuzdani promiskuitet postali dio turističke atrakcije. «Tamo brigu o djeci preuzima država. Institucija braka je gotovo izgubila na značenju». (Epperson, R., 1997., str. 22). Za anarhiste nikakva institucija nije potrebna. Tako je za Bakunjinu primarni zadatak uklanjanje Crkve i države kao neizbježan put uspostavljanju slobode. Mameci manipulatora sve su izraženiji za mlade, a mreža je manipulatora razapeta:

- listovi za tinejdžere ne potiču samo stilove odijevanja nego i način zabave i/ili života;
- svijet je otuđen i zato je najbolje pobjeći u svijet privatnosti i postati apolitičan;
- mistična stanja duha podržavaju i sve vrste ovisnosti o stvarima ili opijatima jer doprinose zaboravu užasa preživljavanja;
- politički i društveno angažirane zamijeniti poklonicima hedonizma i svih onih koji su vješti bez rada doći do “blagostanja”;
- alternativna nasuprot etabliranoj znanosti ili religiji, meditacija umjesto aktivnog angažmana, skepticizam nasuprot svakom aktivizmu;
- umjesto radnog postignuća nude se modeli kako pobjeći od rada;
- poželjan čovjek Novog doba jest “religiozni bezbožnik”;
- nudi se potpuna sloboda izbora za vlastito bivstvovanje;

- najvažnije je pitanje kako ostvariti svoje “ja”, a ne kako drugome pomoći i kako se angažirati u prosocijalnim aktivnostima. Osobni preobražaj tolerira se i kod konzumiranja droga, jer se tako lakše dolazi do “nirvane”;
- cilj je dokidanje svih zabrana i normi, biti pojedinac “bez granica”, kritičar svega postojećega i nesputan...

3. Anarhisti i studentski prosvjedi

Za svakog (uvjerenog) anarhista država je tiranija. Isto tako tretira se i svaki drugi autoritet: Crkva, politika, vlade, roditelji... Anarhisti žele zamijeniti uloge: učenika i profesora, radnika i menadžera, djece i roditelja... Sloboda i jednakost središnji su pojmovi anarhističke teorije. Jednakost i sloboda ostaju izvan znanstvenog diskursa i u suvremenim su državama neizvodivi. Uostalom, mogu li se i s filozofskog stajališta te terminalne vrijednosti instrumentalizirati? Odgovor je negativan. Anarhisti vjeruju u red bez odgovornosti i mir bez nasilja, a sve relativiziraju i/ili odbacuju autoritete. Što je to negoli prizivanje kaosa? No nasilje nije po sebi atribut anarhizma. Premda anarhisti ne odobravaju nasilne metode, ipak su se u studentskom pokretu poslužili simboličkim nasiljem jer su sve prisiljavali na prosvjede ili bojkot nastave. Za anarhiste svaki je autoritet zasnovan na nasilju i zato se oni „demokratskim sredstvima“ suprotstavljaju svakom autoritetu. Anarhizam je stalna borba za svrgavanjem autoriteta. Istovremeno, anarhisti se osjećaju ugroženima ili povrijeđenima kada ih se proziva da prizivaju kaotično stanje na svim područjima života. Kod anarhista sloboda se tretira pitanjem slobode od „odnosno negativnim određenjem slobode u kojemu je čovjek oslobođen od svake vrste prinude“ (Kirinić, V., str. 22). Studentski su prosvjedi iz šezdeset osme iznjedrili parolu: „Ja ne znam što hoću, ali znam što neću.“ Ili drugi: „Budimo realni, tražimo nemoguće.“ To je maksima anarhizma. On je za odgoj iznimno opasan jer niječe svaki oblik autoriteta. Anarhizam po sebi ne potiče kaos, ali je u odgoju djece višestruko štetan. Studentski prosvjedi imali su svoje nadahnuće u anarhističkim idejama i attribute simboličkog nasilja.

Kako drugačije nazvati preuzimanje fakulteta i blokadu nastave (i onih koji se ni s metodama ni ciljevima nisu složili s plenumskim diktatom većine)? Studenti su blokadama i preuzimanjem fakulteta te uvođenjem studentske samouprave od travnja 2009. godine skinuli sa sebe stigmatu «šuteće generacije», pretvorivši okupirane fakultete u škole budućih (hrvatskih) anarhističkih i zelenih revolucija. Studentski su prosvjedi imali snažne poveznice s idejama anarhizma. Nije poznato zašto se studenti nisu eksplicite izjasnili da svoju pobunu i samu ideju pronalaze u anarhističkoj doktrini. Anarhisti, a onda studenti, preferiraju demonstraciju metode «direktna demokracija». Studentski su prosvjedi preuzeli i ideju anarhista suprotstavljajući se procesu globalizacije i neoliberalnog tržišnog koncepta. Anarhisti se bore protiv (nametnutih) autoriteta u školstvu. Lažni se autoriteti, prema njima, utjelovljuju u institucijama koje Ilić naziva «manipulativnim institucijama» (Ilić, I., 1972.). Izlaz ili rješenje je u onome što Ettore Gelpi naziva “školom bez katedre” (Gelpi, E., 1976.). Stil odgoja koji preferiraju anarhisti u praksi vodi pedocentrizmu i/ili *laissez faire*. Anarhizam umjesto organizacija u institucijama i uz pomoć autoriteta nudi jedinu «organizaciju» putem mreže i/ili interneta. Pozitivna je kritika kod anarhista, nekad kao i danas, što se protive društvenom konzumerizmu.

Kako smo već ustvrdili, anarhisti uskraćuju pravo na postojanje svake države i organizacije. Cilj (im) je osloboditi se svega onoga što razdvaja ljude, od religije, institucija, tržišta, do vlasništva, domovine i obitelji (usp. Codello, F., 1997.: “Francisco Ferrer i Moderna škola”). Nadahnuća anarhističkim konceptima mogu se i danas pronaći u brojnim alternativnim obrazovnim programima i konceptima. U njima je istaknuta uloga samoobrazovanja, koje na raspolaganju stoji svakom pojedincu, a konceptualno ga je razvio, primjerice, Paul Goodman kao “usputno učenje”. Ovo je za obrazovanje odraslih gotovo prihvatljiv koncept, ali je gotovo neizvodiv u nižim stupnjevima školovanja.

Plenumsko odlučivanje studenata u travanjskim i svibanjskim prosvjedima 2009. godine može se usporediti s kao oblikom direktne demokracije još iz ruskih anarhokomunističkih revolucija („so-

vjeti“) iz 1905. i 1917. godine. Richard Pipes u knjizi *Komunizam* (2006.), analizirajući program Međunarodnog udruženja radnika, poznatog kao Prva internacionala u Londonu 1864. god. (radi pripreme radnika za nadolazeću krizu kapitalizma), ističe podatak kako je već od samog početka organizacija bila rascijepljena prepirkama između marksista i anarhista. «Iako su i jedni i drugi imali isti cilj – društvo bez države i klasa – s nasilnom revolucijom kao posljednjim sredstvom – u važnim točkama njihovi putovi su se razilazili» (Pipes, R., str. 31-32). Anarhisti nisu vidjeli revolucionarni potencijal u radničkoj klasi nego su ga vidjeli u seljacima i nezaposlenima. Dok su marksisti bili za «diktaturu proletarijata», dotle su anarhisti odbacivali državu u bilo kojem obliku, predviđajući kako će se diktatura proletarijata pretvoriti u novi instrument ugnjetavanja u korist intelektualaca kojima će biti predvođena. I treće, dok su se marksisti oslanjali na to da će razvitak kapitalističkog gospodarstva dovesti do revolucije, anarhisti su isticali neposredni napad na postojeći sustav (demonstracije, štrajk, bojkot i sabotaže). Vrijeme je pokazalo da su anarhisti bili u pravu jer je diktatura proletarijata pretvorila «komunističku državu» u diktaturu neradnika nad radnicima i seljacima. Također, boljševička je revolucija 1917. godine u Rusiji bila posljedica izravnog napada na vladu u zemlji gdje je kapitalizam još uvijek bio u ranoj fazi razvoja» (Pipes, R., str. 32-33).

U Francuskoj (u Strasbourgu) još su 1966. godine studenti s radnicima započeli metodom okupiranja tvornica i sveučilišnih zgrada. Tada su studenti imali anarhističke zastave, čime su jasno pokazivali podudarnost svojih strateških ciljeva s anarhističkim. Indikativno je da su studentski prosvjedi iz 1968. godine bili najizraženiji upravo kada je (i) osnovana Internacionalna anarhistička federacija (IFA). Danas, kao i nekad, posljedice anarhističkih pokreta stvaraju kaotično stanje. Anarhistička ideja o neposrednoj demokraciji to zorno pokazuje. Iako nemali broj studenata i profesora nije prihvaćao metode blokade nastave, koja se izglasavala na plenumima (tzv. neposrednom demokracijom), oni su kod preglasavanja «većine» bili taocima takvih odluka. Egalitarna ideja pretvorila se u neegalitarnu metodu. Nije li time narušena sloboda (drugoga) nametanjem vlastite volje ili

istine? Studentski su prosvjedi u tom kontekstu bili subverzivni i jer su podrivali temelje akademske zajednice (okupacijom fakulteta), ali i konstruktivni s alternativnim modelima komuniciranja, nastave, debatnih klubova, otvaranjem blogova u razmjeni informacija, međunarodnog komuniciranja, savjeta...

Od 2005. godine u Francuskoj su se intenzivirali prosvjedi mladih. Počeli su prosvjedima protiv diskriminiranja «obojenih», a završili masovnim štrajkovima. Valu nezadovoljstva nezapamćenih razmjera pridružili su se studenti i profesori povodom «neoliberalne reforme sveučilišta» predsjednika Nicolasa Sarkozyja. Na pojedinim su fakultetima dekani zatvarani u svoje kancelarije, a bilo je i policijske brutalnosti nad demonstrantima. U ovom trenutku pokret ne jenjava, a Sarkozy je za protivnike dobio studente i profesore na sveučilištima. Slično njemu, talijanski je premijer Silvio Berlusconi razljutio talijanske sveučilišne rektore kada je Vlada 25. lipnja 2008. godine poduzela “hitne mjere“ koje su uključivale goleme redukcije sredstava za visoko obrazovanje. Tim su restrikcijama pogođena znanstvena istraživanja u korist ekonomskog sektora, što je imalo implikacije za povećane školarine i novo raslojavanje studenata. Roditelji i profesori 15. rujna 2008. godine započeli su s pokretom na razini cijele zemlje pod geslom “Non rubateci il futuro” (“Ne kradite nam budućnost”). Od 5. listopada 2008. godine prosvjed se proširio na desetak sveučilišta u Italiji. Studentski su aktivisti štrajku dali nova iskustva u komuniciranju na blogovima i na webu, gdje su napisani nebrojeni tekstovi, a profesori su održavali alternativna predavanja. Zajedno s članovima sindikata započeli su štrajk 17. listopada 2008. godine. Berlusconi je zaprijetio da će poslati policiju kako bi evakuirao okupirane zgrade sveučilišta. To je rezultiralo odgovorom “Ne bojimo se“ na transparentima diljem Italije. Taktika je blokiranja sveučilišta, prometnica... na početku bila spontana. Talijanski korisnici interneta vidjeli su svoje vršnjake u Grčkoj kako se organiziraju, pa je solidarnost s Grcima istaknuta u prosvjedima drugih sveučilišta diljem Europe. Aludirajući na Alexisa Grigoropoulou, mladića kojega je ubila atenska policija, studenti su osmislili slogan “Neuhapsivi, neovisni, nepredstavljivi».

Početak svibnja 2007. godine u Brazilu stotinjak je studenata provalilo u zgradu najvećeg brazilskog sveučilišta. Incident se dogodio kada skupini studenata nije dopušten ulazak u prostorije rektorata i uručivanje dokumenata sa zahtjevima za poboljšanjem smještajnih kapaciteta i reforma unutar sveučilišta. Nakon što ih je Franco Lajolo, zamjenik rektorice u odsutnosti, odbio primiti, studenti su nasilno ušli u zgradu i blokirali rektorski ured. Tristotinjak studenata doslovno je kampiralo u rektoratu mjesec dana.

Njemački studenti više su puta protestirali protiv "Bolonje", a svoje su prosvjede intenzivirali od 15. do 20. lipnja 2009. god. blokadama sveučilišnih dvorana. Zajedničkim su protestima studenti i učenici imali petodnevni obrazovni štrajk, kojim su zahtijevali bolje obrazovne uvjete, ukidanje školarina, ali i kompletnog tzv. bolonjskog sustava. Transparentima s natpisima "Novac za obrazovanje umjesto za banke" u šezdesetak njemačkih gradova studenti i učenici tražili su veća odvajanja države za obrazovni sustav. Odabrali su prosvjede povodom obilježavanja deset godina od potpisivanja tzv. Bolonjske povelje, iskazali zahtjev za povlačenjem bolonjske reforme koja je, prema procjeni štrajkaškog odbora, snizila kvalitetu obrazovanja na njemačkim sveučilištima.

Studenti su se u Hrvatskoj 20. prosinca 2008. solidarizirali s francuskim i grčkim prosvjednicima. Uz mnogobrojne svjetske gradove, s pobunjenim su se Grcima toga dana solidarizirali i njihovi istomišljenici iz Splita, Pule, Rijeke, Osijeka, Zadra i Zagreba. Sve to bilo je povodom represivnih mjera policije nad demonstrantima, a osobito kada je smrtno stradao Alexis. To je studentima bio «okidač» za nove prosvjede, a vlastitu primjenu nasilja smatrali su legitimnom akcijom kao odgovor na represiju. Globalno raširen slogan (studentske) solidarnosti: „Jedan svijet, jedna borba!“ imat će dugoročne implikacije za analize skepticizma i anarhizma osobito mlade generacije.

Foto: Tamara Opačić (Natpis anarhista)

U Grčkoj je bila okupacija ne samo škola i fakulteta nego i sindikalnih središnjica, pa čak i gradskih vijećnica. Početkom 2009. krenule su agresivne kampanje ateista na autobusima u Engleskoj, Španjolskoj i Italiji s istim natpisom "Vjerojatno nema Boga, a sada prestani brinuti i uživaj u svom životu". U listopadu 2008. godine na jednom je zadarskom sakralnom objektu napisan prepoznatljiv grafit (još od ruskih anarhista iz 1917. godine): «Tamo gdje umire autoritet, rađa se sloboda.» Naime, na pogrebu jednog od anarhističkih stratega u Rusiji (Kropotina) vijorile su crne zastave s natpisom «Tamo gdje je autoritet, nema slobode».

Linkovi na kojima su se organizirali prosvjednici otkrivaju organizacijsku shemu pokreta: Udruga mladih antifašista grada Zagreba, Sindikat učenika i studenata (zajednički im je cilj poticanje na neposrednu demokraciju), Ženska mreža Hrvatske, antiNato ffzg, Hrvatski antiglobalistički pokret, Mreža anarhosindikalista (MASA), Anarho-sindikalistička inicijativa, Partija rada, Crvena inicijativa...

Ova parola preslikava neke ciljeve prosvjednika:

Izvor: <http://nekomercijalizacijaunizd.blog.hr>

Hrvoje Jurić i Jelena Kranjec u svom su članku *Anarhija u školi*, objavljenom u časopisu *Ispod pločnika* (koji je bio dostupan i u online izdanju od 24. svibnja 2009. godine), sublimirali najvažnije točke anarhističkog pokreta u sociološkom i pedagoškom smislu. U tom pogledu, a za analizu studentskih prosvjeda, ovdje iznosimo glavne teze autora: <http://www.ispodplocnika.net/novosti/sedmi-broj-ispod-plocnika>

1. Anarhistički pokret studenata izravno se suprotstavlja hijerarhijskim strukturama te autoritetima koji se formiraju u skladu s time, na svim razinama, od obitelji do države.

... **Komentar:** *Ovim se eksplicira teza o kritičarima svega postojećega. Prema toj analogiji, ni znanje nije autoritet, a ni u odgoju nema autoriteta. To vodi u radikalni moralni relativizam.*

2. Hijerarhijskom pristupu “odozgo” suprotstavlja se (anarhijski) pristup “odozdo”. Anarhijska je ideja individualistička. Glavna je crta anarhizma individualno usmjeravanje i potpuna neovisnost osobe bez diktata skupine. Donošenje odluka parlamentarnom demokracijom za anarhiste je neprihvatljivo. Svaka je hijerarhija „po sebi“ izrabljivačka.

... Komentar: *Ovaj anarhistički pristup smatra se jedino demokracijom, iako se zapostavlja činjenica da se u neposrednoj demokraciji većinskim preglasavanjem ugnjetava prava onih koji ne dolaze na plenum (manjine), a to znači pravo na drugačije mišljenje i/ili izbor. Zadaća je osviještenog anarhista uvjeravanje drugih o dostatnosti vlastite samobitnosti. U tome je proturječje. Pojedinac oslobođen od determinizma (svakog) autoriteta uranja u radikalni moralni relativizam.. Tako otpada i sama ideja individualizma.*

3. Slobodarsku (anti)pedagogiju i slobodarske škole, prema Maxu Stirneru, ne treba ograničavati na stjecanje znanja nego ponajprije u pravcu izgradnje slobodne volje. To je preuzeto od «oca» anarhizma Bakunjinu, koji je istaknuo parolu “glava, ruka, svijest”, što vodi glavnom cilju u odgoju – razvoju samostalnosti. Ova misao-vodilja proizlazi iz tvrdnje da djeca ne pripadaju ni roditeljima, ni društvu, nego samima sebi i svojoj budućoj slobodi. Ideja jednakosti kod anarhista ostala je tek kao demagoška floskula o koja je kod studentskih prosvjeda bila razvidna da svatko ima pravo govoriti i odlučivati na plenumima. Ostali su trebali biti taocima njihovih odluka. Spomenutim idejama, nadahnutih anarhističkim mislima, pridružuje se i svjetski poznati koncept škole «Summerhill School», koju je 1921. osnovao Alexander S. Neill, a potom i druge škole koje počivaju na učeničkoj autonomiji i samoupravljanju, pri čemu se polazi od ideje kako slobodno obrazovanje ne može biti sukladno programima propisanim od strane države. Sloboda obrazovanja prvenstveno znači da pojedinac samostalno odlučuje: što, kako i koliko!?

Komentar: *Ove tvrdnje vode pedocentričnoj doktrini i «diktaturi relativizma». One mogu biti zanimljive u koncepciji obrazovanja odraslih i/ili na sveučilišnoj razini, ali su apsurdne da dijete samostalno odlučuje «što, kako i koliko». Slobodarska je antipedagogija protiv nacionalnog (tj. državnog) obrazovanja. Svako je državno školovanje, prema njima, indoktrinarno i antihumanističko. Svi su «klasici» anarhizma (bili) zagovornici antipedagogije. Antipedagogijom se opstruira školski sustav, a nude dobrovoljna, alternativna i autonomna mjesta učenja.*

UMJESTO ZAKLJUČKA

Prijedlozi: Za kvalitetan odgoj i komunikaciju, pored škole i drugih institucija koje se skrbe o mladima, najvažnije je dobiti djecu, odnosno mlade i njihove roditelje za odgovorno ponašanje. Uz projekt “Odgovorno roditeljstvo” u Njemačkoj porastao je interes za aktivnosti u slobodno vrijeme. Od 2000. godine u Njemačkoj se održavaju tečajevi za roditelje pod motom “Odgovorni roditelji – odgovorna djeca”. Bez jasnih ciljeva, govorila je ondašnja ministrica za obitelj Ursula von der Leyen, i djeca će biti dezorijentirana. Ona je u Njemačkoj pokrenula projekt “Savez za odgoj”, čiji je cilj od vrtića pa nadalje osnažiti roditeljske kompetencije. U takvoj moralnoj izobrazbi treba se napraviti konsenzus s temeljnim vrednotama uz koje će učiti znati živjeti. Dijete treba osjetiti da je nužno u željenoj komunikaciji, jer se samo u uzajamnom odnosu gradi kvalitetan odgoj i povjerenje. Djeca se trebaju osjećati suodgovornima, jer ih permisivni odgoj čini egocentričnima i, u konačnici, nesretnima.

Literatura:

- Buchann, P., J., *Smrt Zapada*, Kaptol, Zagreb, 2003.
- Black, B., *Proleterci svih zemalja, opustite se*, Anarhija Block, Beograd, 2002.
- Berg, J., *They won't work*, California University Press, New York, 1968.
- Gelpi, E., *Škola bez katedre*, BIGZ, Beograd, 1976.
- Epperson, R., *Novi svjetski poredak*, Sion, Zagreb, 1977.
- Ilić, I., *Dole škole*, NIP – Duga, Beograd, 1972.
- Himanen, P., *Hakerska etika i duh informacijskog doba*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
- Kirinić, V., *Antologija anarhizma*, MD, Zagreb, 2003.
- Maier, C., *Dobar dan lijenosti*, Ocean mor, Zagreb, 2002.
- Miliša, Z., *Odgovne vrijednosti rada*, Književni krug, Split, 1999.
- Miliša, Z., *Manipuliranje potrebama mladih*, Markom, Zagreb, 2006.

Miliša, Z. – Perin, V., *Rad kao odgojna vrijednost u komunama za ovisnike*, Digital Point, Rijeka, 2003.

Pipes, R., *Komunizam*, Alfa, Zagreb, 2006.

Platonov, O., *Zašto će propasti Amerika*, Labus, Split, 2002.

Pešić-Golubović, Z., *Ideje socijalizma i socijalistička stvarnost*, Praxis, 1971., br. 3/4.

Terkel, S., *Working*, The Hearst Corporation, New York, 1975.

Ule, M. N., *Temelji socijalne psihologije*, 3. izdanje, Znanstveno i publicističko središte, Ljubljana, 2000.

<http://www.emancipating-education-for-all.org/content/overview-planned-actions-during-global-week-action-2009>

<http://www.ispodplocnika.net/novosti/sedmi-broj-ispod-plocnika>

RIASSUNTO

L'autore in questo articolo parte dalla tesi che il paradigma «liberazione dal lavoro» abbia sostituito il vecchio paradigma sull'influsso dell'etica protestante e dei suoi valori sulla formazione o modellatura del lavoro. L'intenzione principale in questo lavoro è quella di investigare sulle implicazioni di questa svolta. In questo contesto l'autore riflette sulle conseguenze delle trasformazioni riguardo ai rapporti verso il lavoro, tra le quali spiccano quella della liberazione dall'etica della responsabilità o quella della pretesa dell'eliminazione del lavoro, tesi che troviamo in una concezione anarchica del lavoro. In particolare modo l'autore riflette sulle conseguenze che un simile rapporto al lavoro potrebbe avere sui giovani ed i loro valori.

Parole chiave: concezione anarchica del lavoro, etica della responsabilità, proteste studentesche